

Yunanistan'da Türk Arşivleri *

EVANGELİA BALTA

Hükümetimizin Ermeni Sorunu dolayısıyla Osmanlı arşivlerini yeniden düzenleme yolundaki girişiminin güncelleştiği şu sıralar, yurt dışındaki Türk arşivlerinden Yunanistan'dakiler hakkında bilinmesi gerekli bazı noktalar ve düşünceler.

YUNANİSTAN'DA bulunan Türk arşivlerinin çağdaş Yunan (ve Türk) tarihi için çok önemli bir kaynak olduğu için sık sık tekrarlanmaktadır.¹ Yunanistan'da tarihle ilgilenenler bu arşivlerin ulusal benliğin aydınlanması yönündeki önemini de her fırsatta belirtmekle birlikte, Yunanistan'daki Türkoloji çalışmalarıyla bu arşivlerin ilişkisi tam olarak değerlendirilmemiştir.² Oysa Türk arşivlerinin değerlendirilmesi Türkoloji eğitimiyle doğrudan ilişkilidir. Ya da başka türlü söylersek, bu arşivlerin bugünkü durumu, Yunanistan'daki Türkoloji çalışmalarının düzeyini yansıtmaktadır.

Bu arşivlerle ilgili konuları şöyle sıralayabiliriz:

1- Türk arşivleri Yunanistan'da nasıl bulunmuştur ve şu anda nerededirler?

2- Osmanlı Devleti'nin yönetim sisteminin yapısı neydi ve bu soruya bağlı olarak, bu arşivler neyi içermektedir-

ler?

3- Kaynak olarak, çağdaş Yunan tarihi için önemleri nedir?

4- Bugüne dek bu arşivler nasıl değerlendirilmişlerdir ve bundan böyle Yunan tarihçiliği nasıl bir yaklaşım izlemelidir?

5- Bugün bu arşivler nasıl düzenlenebilir?

Son iki nokta, yani Osmanlı idaresi süresindeki çağdaş Yunan tarihçiliği açısından Türk arşivlerinin önemi, bu arşivlerin değerlendirilmesi ve kapsadıkları konuların ortaya çıkarılması, üzerinde durulması gereken önemli iki konudur.

Bugünkü Yunanistan uzun bir süre Osmanlı Devleti'nin bir parçasıydı. Bu Osmanlı idaresi kaçınılmaz olarak geride arşivlerini de bırakmıştır. 1821 tarihinde ayaklanıp bağımsızlık kazanmış olan yörelerde, herhalde uzun süren bağımsızlık savaşları nedeniyle, genellikle önemli arşivler bulunmamıştır. Dev-

rim sonrası kuşakların ilgisizliği ve Osmanlı yönetimiyle ilgili her kalıntıya karşı gösterilen küçümseme yüzünden bu arşivlerin yıkımı daha da köklü olmuştur.³

Ayrıcalıklar ve vergi indirimleri sağlayan az sayıda berat ve fermanlar büyük manastırlarda bulunmuştur. Bu tür idarî dokümanlar Yunan elyazmaları arasında adalardaki cemaatlerce saklanmış ve korunmuşlardır.⁴ Mora ve Kara-Yunanistan'ın arşivleri geniş çapta zarara uğramışlardır. Aile arşivlerinde saklanmış ve sonra da devlet arşivlerine aktarılmış belgeler günümüze varabilmişlerdir. Böylece bugün Tarih ve Etnoloji Kurumu'nda, Ulusal Kütüphane'de, Benaki Müzesi'nde ve Devlet Arşivleri'nde yüzlerce Türk belgesi bulunmaktadır.

Ama 1912 yılında bağımsızlığını kazanmış olan yörelerde arşivler korunmuştur. Böyle arşivler Girit'te, Sakız'da, Kastorya'da, Yanya'da, Kozani'de, Veria'da ve Selânik'te bulunmuştur. Bu arşivlerin tümü bugün elimizde değildir, çünkü bunların bir bölümü Balkan Savaşları sırasında bir bölümü de Alman işgali ve İç Savaş sırasında yok olmuşlardır.

Genel bir biçimde özetlersek bugün elde bulunduran arşivler şunlardır:⁵

1- Girit'in Hanya kentinde bulunan Tarihî Arşiv⁶

2- Girit'in İraklion (Kandiya) kentinde bulunan Tarihî Arşiv⁷

3- Veria Arşivi⁸

4- Kozani Tarihî Arşivi⁹

5- Onikiada Arşivi

6- Selânik'teki Makedonya Tarihî Arşivi.¹⁰

Bir dereceye kadar düzenlenmiş bir Türk arşivinin neleri içerdiğini göstermek için bu son arşiv ile ilgili birkaç noktaya değinip genel sınıflandırılmasını göstereceğim. Makedonya Tarihî Arşivi şunları içermektedir:

A- Selânik ve etraf kazaları (Kilkis, Katerini, Kasandra) ile sicil defterleri arşivi. Selânik'in sicil defterleri arşivinden elimize 1694-1912 yıllarının 337 elyazması varmıştır.

B- 19'uncu yüzyılın ikinci yarısını kapsayan mahkeme arşivi.

C- Selânik vilâyetinin ve öteki kazalarının idarî arşivi.

D- Makedonya vakıflarının yönetimiyle ilgili defterleri de kapsayan tapu ve vergi arşivleri.

Bu Makedonya Arşivi'nden de anlaşılacağı gibi Yunanistan'daki Türk arşivleri Osmanlı Devleti'nin idarî mekanizmasıyla doğrudan ilişkilidirler. Her sancağın başkentinde, kadı ve sancak beyi Bâb-ı Âli'nin ve Sultan'ın emirlerini uygulayan kimselerdi. Merkezden emirler önce onlara varır ve geçerli sayılmaları için zabıtlara geçirilirdi.

Yunanistan'da bulunan Türk arşivleri -eğer tapular gözönüne alınmazsa- genelde "siciller"den oluşmaktadır. İki kategori elyazması görüyoruz:

1- Halka duyurulmak üzere kadıya ve öteki idarî mercilere gönderilen merkezî idarenin emirnameleri (fermanlar, beratlar, buyurultular). Bunlar kimi zaman özel yöresel konularla ilgiliydiler (vergi ayarlamaları, üretimin ve nüfus sayımı gibi), kimi zaman ise daha geniş konularla ilgili emirlerdi (seferberlik, savaş ilânı gibi). Bu kategoriye özel kimselerin ya da cemaatlerin şikâyetlerine ve isteklerine merkezî verdiği cevapları da katmak gerekmektedir.

2- İkinci kategori, ceza ve medenî kanunla ilişkili kararları ve çeşitli toplumsal ve özel kişileri ilgilendiren kadı yargılarını kapsamaktadır. Bunların içinde bir hakemi gerektiren her türlü ekonomik, toplumsal ya da kişisel sorunları görebiliriz; özellikle medenî yargıyla ilgili protokolleri, satışları, alışverişleri, kira anlaşmaları, aile düzenlemelelerini, servetlerin sayımını, cinayetlerin ve hırsızlıkların muhakemesini buluyoruz.

Bu çok önemli ve çok geniş bilgi kaynağını yeterince tanımıyoruz. Hatta daha nelerin var olduğunu ve nerede bu-

Yunanistan'daki Türk arşivleri "yeni tarih" için, ortalama ve günlük yaşam için eşi bulunmaz bir kaynaktır ve bu yönde değerlendirilmelidir.

lunduğunu da bilmiyoruz. Bu Türk arşivlerinin genel durumunu biliyoruz yalnız; bu yüzden de daha kapsamlı bir biçimde nasıl yararlanabileceğimizi söyleyecek durumda da değiliz.

Yunan tarihçiliği bu arşivleri gözönüne almadan ilerlemiştir. Osmanlı süresiyle ilgili bilgiler Yunan tarihçiliğine çok kısıtlı birkaç istisna dışında Yunan arşivlerinden, gezginlerden, Yunanlı ve Batılı anılardan, sefirlerin yazışmalarından ve Batı'daki arşivlerden aktarılmıştır. Ve bu uygulama yalnız gerekli özel bilgilerin eksikliğinden (yani Türkçe'nin ve eski yazının bilinmemesinden) doğmamıştır, ama daha çok bu konularla ilgili problematiğin gelişmemiş olmasından süregelmiştir. Örnek olarak İ. Vastravelis'in ve N. Stavrinidis'in çevirmiş oldukları elyazmalarını gösterebilirim.¹¹ Birkaç istisna dışında Yunan tarihçilerince değerlendirilmemişler ve yeni çeviriler ortaya çıkması için çağrılar duyulmamıştır.

Ayrıca çeşitli dergilerde yayınlanan elyazmalarının kısıtlı konularına da dikkati çekmek istiyorum. Sık sık bir kilisenin kuruluşuyla ilgili bir fermanı, ya da bir metropolitin tayini ya da bir aile reisinin durumunu gösteren bir beratı vb. görüyoruz. Bunlar kuşkusuz bir tarihçi için önemli bilgilerdir. Ancak bu kaynaklarla ilgili konu seçimi ve uygulanan metod yeterli değildir. Türk arşivleri "yeni tarih" için, ortalama ve günlük yaşam için eşi bulunmaz bir kaynaktır; ve bu yönde değerlendirilmelidirler.

Sicillerin kapsadığı konuların çeşitliliği, bize kopuk bir biçimde ve parça parça varan bilgilerin bütünleşmesini sağlayacak, toplumsal ve ekonomik ilişkileri açığa çıkaracak ve genel eğilimleri ve kıyaslamalı incelemeleri sağlayacak düzeydedirler.

Bu arşivin egemen gücün -olayları doğrudan kaydeden idarî mekanizmanın- arşivi olması değerini daha da yükseltmektedir; çünkü Yunan kaynakla-

rında ya da yabancı elçilerin kaynaklarında görülen dolaylı yansıma bu arşivlerde sözkonusu olmamaktadır.

Yani Yunanistan'daki Türk arşivleri, istisnalarla ve yüzeydeki konularla değil, temel konuları içeren olaylarla ilgili yeni bir yaklaşımı başlatacak düzeydedirler. Bu arşivler bizlere ziraat üretimle, mülkiyet ve toprağın dağılımıyla, toprak gelirleriyle, vergilemeyle ve nüfusla ilgili çok değerli bilgiler vermektedirler. Bizlere pazarların, esnafın, ticaretin, para ilişkilerinin vb. araştırılabilmesi için olanaklar sağlamaktadırlar. Bu arşivler kurumların (loncalar, cemaatler vb.) yaşamlarının ve işleme mekanizmalarının da bir numaralı kaynağı sayılabilirler. Sicil defterlerinin incelenmesiyle cemaatin ekonomi ve hukuk alanındaki etkisi de araştırılabilir.

Vergileme konularındaki şikâyetlerden ve cemaatlerin merkezî idareye karşı isteklerinden, kişi ya da toplum olarak vergilenenlerin durumu incelenebilir ve nüfus değişiklikleri, sömürü, din değişiklikleri gibi konulara ışık tutulabilir.

Emlâk alış verişlerini kaydeden defterler, servetlerin kayıtları, miras kayıtları vb. kent halklarının mesleklerini ve toplumsal hareketliliğini ortaya çıkarabilir. Bu tür arşivlerden yararlanarak Balkan kentlerini incelemiş tarihçilerden N. Todorov ve S. Faroqui'yi örnek olarak gösterebiliriz.

Kilise tarihiyle ve egemen idare ile araya arasındaki adalet konularının düzenlenmesiyle ilgili bilgiler de çok ve önemlidirler. Ama bu arşivler olayların gelişimine de ışık tutmaktadırlar. 17. yüzyıl sonundan 1912'ye kadar süregelen Balkan savaşlarını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun öteki savaşlarının yankılarını bu arşivlerde bulabiliyoruz.

Yunanistan'daki Türk arşivleri ve İstanbul'daki ve özellikle Ankara'daki (çünkü bu arşivlerde merkezî idarenin yayımladığı siciller ve emirler bulunmaktadır) Türk arşivleriyle birlikte, Osmanlı idaresindeki Yunan yöresiyle ilgili bilgiler tamamlanmaktadırlar.

Yunanistan'daki Türk arşivlerinin bugünkü durumunu üç büyük grup içinde görebiliriz: a) Hanya (Girit), b) Kandiya-İraklion (Girit) ve c) Selânik, ki bu son arşiv en iyi düzenlenmiş olanıdır.

Bunlardan ayrı, doğal olarak, belediye ya da başka yöresel idarelere bağlı daha sınırlı arşivler de vardır; örneğin Veria, Kozani, Nausa, Onikiada, v.b. gibi. Bu küçük arşivlerin varlığını 1940 öncesi birkaç tarihçinin yayınla-

YUNANİSTAN'DA TÜRK ARŞİVLERİ

ından öğreniyoruz.¹²

Ayrıca kütüphanelerde, müzelerde, Atina'da ve başka kentlerde bulunan kimi kurumlarda, manastırlarda,¹³ Yunanistan'ın çeşitli cemaatlerinde ve özel kişilerde bütünüyle araştırılmamış ve içeriği bilinmeyen zengin arşivler bulunmaktadır.

Bu Türk arşivlerinin düzenlenmesi ve kaydedilmeleri Yunan ulusal tarihçiliğinin programına alınmalıdır. Çünkü böyle bir çalışma "bir bütünlüğü ortaya çıkaracak kaynakların saptanmasını, kaydedilmelerini, sıralanmasını ve incelenmesini önermektedir. Tarih araştırmasında ulusal bir program da zaten bunu gözetmelidir."¹⁴

Bugünkü duruma bakıldığında ilk elde yapılması gerekenin bu arşivlerin kurtarılması, kaybolmalarının sağlanması ve kaydedilmesi olduğunu görüyoruz. Bu demek değildir ki Osmanlı dönemi bütünü bu arşivlerin kaydedilmesi için, önce bütün bu arşivlerin kaydedilip çevrilmeleri gerekecektir. Birkaç çaba ve çalışma aynı anda ve bir arada yürütülmelidir:

1- CIBAL¹⁵ ve Türkiye tarafıyla bir işbirliğini sağlayacak katalogların yayınlanmaları.

2- Tüm Balkan ülkelerinde olduğu gibi bu yayınları içeren bültenlerin çıkması.

3- Türk arşivlerine dayanan incelemelerin yayınlanması.

4- Yunanistan'daki Türkoloji çalışmalarını kapsayacak bir derginin yayınlanması.

Bütün bu çalışmalar Türkoloji çalış-

malarının gelişmesini öncelikle gerekli kılmaktadır. Ama bu çalışmalar, gelecek bir tarihte bu arşivleri araştırarak bir kuşağa yabancı bir dil öğretmek biçiminde gelişmemelidir. Böyle bir yaklaşım Türk arşivlerinin incelenmesini belirsiz bir zamana bırakmak anlamına gelmektedir. Gerekli olan şu anda ülkede varolan güçlerin yapıcı bir koordinasyonu ile yukarıda işaret ettiğimiz adımların atılmasıdır.¹⁶

Bu yol seçildiğinde Türkoloji eğitiminin örgütlenmesi sorunları da çözülmüş olacaktır. Türk arşivlerinin incelenmesine koyulacak olan yeni araştırmacılar zamanla gelecekteki Türkologları da ortaya çıkaracaklardır. Her şeyi öğrendikten sonra işe koyulmak gibi bir anlayış pratikte zaten uygulanamaz. □

Yunanca'dan çeviren:
HERKÜL MİLAS

(*) Bu yazının aslı, "Sinchrona Temata" (Çağcıl Konular) dergisinde (° 35-36-37) Aralık 1988 tarihinde yayınlanmıştır.

¹ "Osmanlı arşivi" herhalde daha doğru bir terimdir. Ancak "Türk arşivi" çok kullanılmış olduğundan biz de burada, Türk elyazmaları, Türk idaresi gibi terimleri kullanmaya devam edeceğiz.

² İ.G. Yanopulos, "Yunanistan'da Türkoloji eğitimi ve gerekliliği" (Yunanca) *Mnimon* 1 (1971) s.16-22.

³ Mih. V. Sakelarios, "Yeni Yunanistan Tarihi'nin Kaynakları", (Yunanca) *Nea Estia*, 39 (1946), s.106-108, 156-158. Aynı yazar, "Yeni Yunanistan Tarih Çalışmaları", *Nea Estia* 33 (1943), s.811.

⁴ D.A. Zakintinos, "Kiklad adalarında eski yazıların incelenmesi" (Yunanca) *Epetiris Eterias Kikladikon Meleton* 5 (1965) s.715-736. Kiklad adalarındaki bu Türk arşivi *Etniki Trapeza Ban-*

kası'nın Tarih ve Arşiv İdaresi tarafından mikrofilme alınmıştır.

⁵ Burada bütün olarak incelenmiş arşivler gösterilmektedir. G.S. Plumidis, *Yeni Yunan tarihçiliğinin kaynaklarına bir şema* (Yunanca) Noti Karavias kitaplığı, 1977.

⁶ N.V. Tomadakis, *Girit tarih arşivinin ve öteki maddelerin dökümü* (Yunanca) Hania, 1933. N.I.Papadakis, "Girit Tarihi Arşivinin Görevi", Hania, 1934. Aynı yazarın "Girit Tarih Arşivleri 1204-1915" (Yunanca) *Deltion Istorikis ke Etnografikis Eterias* 8 (1922), s.333-367.

⁷ N.S. Stavrinidis "Girit tarihiyle ilgili Türk arşivinden çeviriler" (Yunanca) cilt 1-4, (1975-1984).

⁸ I. Vasdravelis, *Veria Tarihi Arşivi ve Makedonya Tarih Arşivleri* (Yunanca) Selânik 1943 ve 1954.

⁹ A. Sigalas, *Makedonya cemaatlerinin fikir yaşamından* (Yunanca) Selânik 1939, s.89-93, 101-108.

¹⁰ I.K. Vasdravelis, *Veria Tarihi Arşivi ve Makedonya Tarih Arşivi* (Yunanca), Selânik 1952 ve *Makedonika* dergisi 2 (1941-52) s.89-128.

¹¹ bak. not 7, 8, 10.

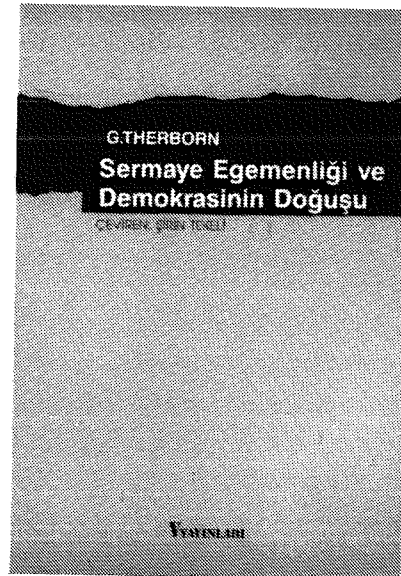
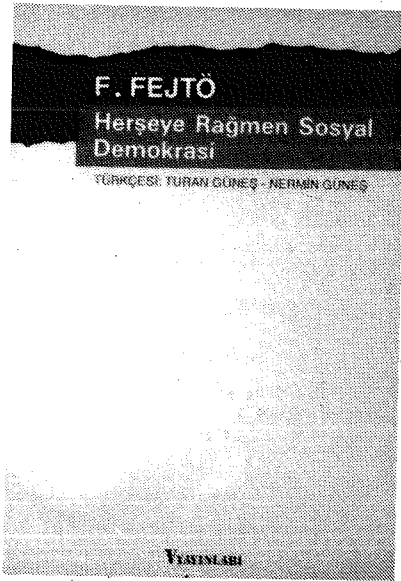
¹² bak. not 4, 5, 6.

¹³ Manastır arşivleri için bak: I.K. Vasdravelis *Vlatadon Manastırı Arşivi (1446-1839)*, Selânik 1955 ve E.A. Zahariadis, "Güneydoğu Ege Tarihine Bir Katkı", (Yunanca) *Simmikta* 1 (1966) s. 184-232.

¹⁴ Sp. I. Asdrahas, "Bir Tarihi Araştırmalar Merkezi için genel öneriler" (Yunanca), *Zittimata Istioias*, Temelyo s.257.

¹⁵ Conseil du Centre International d'Information sur les Sources de 17 Histoire Balkanique et Méditerranéenne. Bak, V. Hristov, "IVème Session du Conseil du CIBAL" ve ayrıca "Programme des activités de CIBAL pour la période 1986-1988", *Etudes balkaniques* 23/2 (1987), s. 133-135 ve 135-138.

¹⁶ Yeni Yunanistan Araştırmalar Kurumu/EIE bir altyapı oluşturma çalışmaları çerçevesi içinde, başka kurumlara da işbirliğine girerek (Akdeniz Araştırmalar Enstitüsü, Yanya Üniversitesi vb.) Türk arşivlerinin saptanması ve kataloglarının oluşturulması yönünde bir çalışmaya girmiştir.

YENİ ÇIKTI

VERSO A.Ş.
Konur Sok. No: 13/7
Kızılay/ANKARA
Tel: 125 71 80